

VÝCHOVA V RODINĚ

Lucie Grůzová

OBSAH

1. Rodina jako systém, její struktura .
2. Funkce rodiny
3. Přijetí dítěte v rodině, Výchovné styly
4. Členové rodiny jako vychovatelé
5. Komunikace v rodině
6. Význam rodinného prostředí pro rozvoj osobnosti dítěte, vnitřní a vnější podmínky rodinné výchovy
7. Nové jevy v současné rodině
8. Postavení dítěte v rodině dříve a v současnosti
9. Právní postavení rodiny
10. Mateřská škola jako doplněk výchovy v rodině

ZÁPOČET

- ◉ Seminární práce na jedno z témat obsahu
- ◉ Kritéria pro hodnocení:
- ◉ rozsah práce do 5 stran,
- ◉ **citace z doporučené literatury** (nejméně ze 3 knih),
- ◉ stylistická a gramatická správnost.
- ◉ Odevzdání práce do 1.12.2017 na e-mail:
gruzova@muni.cz
- ◉ Diskuze 15.12. v 11:30 v zasedací místnosti na katedře primární pedagogiky

RODINA

= nejdůležitější soc. skupina a instituce, která je základním článkem soc. struktury a zákl. ekonomickou jednotkou

Rodina jako systém

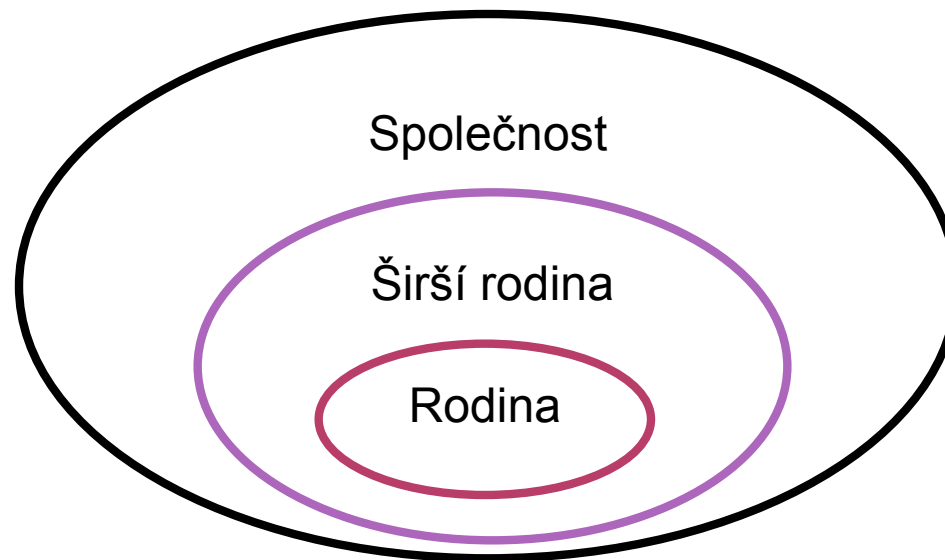
Prvky systému - lidé ve VZÁJEMNÝCH INTERAKCÍCH (ne lidé sami)

Chování každého jednotlivce ovlivňuje ostatní.

System má své subsystemy (děti, prarodiče...)

= „porucha“ v jednom ovlivňuje celý systém

RODINA (mikrosystém) =
ŠIRŠÍ SPOLEČENSTVÍ (mezosystém) =
SPOLEČNOST (makrosystém)

V rámci rodiny se vytváří **podsystemy** (rodiče, matka+dcera, otec+děti, manželé, sourozenci)

Změny systému:

KONTINUÁLNÍ

(pozvolné - stárnutí)

DISKONTINUÁLNÍ

(události - rozvod)

SOCIÁLNÍ SÍŤ RODINY

- ⊙ Schopnost rodiny vychovávat děti a vyrovnávat se s těžkostmi je závislá na tom, jak je rodina napojena na své sociální okolí.
- ⊙ Sociální síť rodiny = koalice rodin na sobě závislých, do níž se někdy počítají ještě nepříbuzní lidé (přátelé, známí)
- ⊙ Obecně platí: duševní i tělesné zdraví je závislé na vazbách v rodině. Mnohé aspekty prosperity jsou závislé na vazbách v širší rodině.

⊙ „System musí být vůči svému prostředí ohraničen, aby se v něm nerozpustil.“

(zvenčí, ale také uvnitř - jasné hranice)

Nejasné hranice vedou k prolnutí a znečitelnění kompetencí (nediferencovaná masa rodinných já - Bowen)

⊙ „Zároveň musí s okolím komunikovat, aby nezanikl.“

(komunikace má obsahový a vztahový aspekt)

„System se udržuje v ustáleném stavu pomocí zpětných vazeb.“

(Matoušek, 2003, s. 77)

STRUKTURA RODINY

Uplatňuje se v ní působení:

- Otcovské
- Mateřské
- Sourozenecké
- Prarodičovské
- Širší rodinné (tety, strýčkové)

RODINA A VNĚJŠÍ VZTAHY

- ◉ Vytvoření na základě své koncepce sociální skutečnosti. Představa je propojena s místem, kde rodina žije. (bezpečí, co je žádoucí, možnosti)
- ◉ Ve své studii Reiss (in Matoušek) rozlišil 3 dimenze rodinného paradigmatu:
- ◉ 1) **konfigurace** - ukazuje nakolik rodina pojímá své prostředí jako předvídatelné, nakolik je schopna objevovat ve společnosti pravidelnosti vysvětlující podstatné události

- ⊙ 2) **koordinace** - parametr vyjadřující, jak se rodina cítí být vnímaná svým sociálním prostředím. Jde o pojetí rodiny, její prestiž.
- ⊙ 3) **uzavřenost** - udává rovnováhu mezi otevřeností rodiny vůči novým zkušenostem a uchováváním rodinných tradic.

SOCIALIZACE

- ◉ Rodina jako první učitelka socializace
- ◉ = celoživotní proces, v jehož průběhu si jedinec osvojuje specificky lidské formy chování a jednání, jazyk, poznatky, hodnoty, kulturu a začleňuje se tak do společnosti
- ◉ (Mareš, Walterová, 2003)

- ◉ Dítě si prostřednictvím rodiny osvojuje společenské normy, morální návyky, postoje a vytváří si rysy své osobnosti.
- ◉ (Mertin, Gillernová, 2010)

2. FUNKCE RODINY (POLYFUNKČNOST)

- ◉ **Výchovná (socializační)** - poznávání mezilidských vztahů, formování „já“ dítěte;
 - ◉ **Emocionální** - uspokojování základních emocionálních potřeb (láska, bezpečí, ...);
 - ◉ **Ekonomická** - materiální zabezpečení
 - ◉ **Biologická** - biologická reprodukce společnosti prostřednictvím rodiny
- (Z hlediska vztahů ke společnosti je jednou z nejdůležitějších)

ÚKOL

Zkuste se nyní vymyslet konkrétní prvky, které by měla zabezpečovat rodina pro funkční socializaci?

FUNKCE RODINY K ÚSPĚŠNÉ SOCIALIZACI (viz HELUS)

- ◉ vysoký stupeň soudržnosti a spolupráce v rodině, a to mezi všemi členy navzájem;
- ◉ emočně pozitivní vztahy;
- ◉ otevřenou, upřímnou a srozumitelnou komunikaci mezi všemi členy rodiny;
- ◉ vzájemný respekt všech členů navzájem;
- ◉ proměnlivou dělbu rolí, při které se respektuje zralost i zájmy jednotlivých členů rodiny;
- ◉ dynamiku vztahů;
- ◉ schopnost a dovednost rodiny překonávat zátěžové a konfliktní situace;
- ◉ oporu rodiny v širším sociálním zázemí.

TYPY RODIN PODLE FUNKČNOSTI

- ⊙ **Funkční rodina** - nenarušené, schopné zabezpečit dítěti dobrý vývoj a prosperitu
- ⊙ **Problémová rodina** - s výskytem poruch některých funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém a vývoj dítěte v něm

- ⊙ **Dysfunkční rodina** - s výskytem vážnějších poruch některých nebo všech rodinných funkcí, které bezprostředně ohrožují rodinu jako celek, a především vývoj dítěte
- ⊙ **Afunkční rodina** - kdy poruchy jsou takového rozsahu a kvality, že rodina přestává plnit svůj základní účel. Dítěti závažným způsobem škodí, nebo dokonce ohrožuje jeho existenci. Řešením je umístění dítěte v náhradní rodinné výchově.

(Podle Dunovského)

INTERAKCE

- ◉ Vztahy v rodině jsou definovány pravidly.
(Kdo se má ke komu jak chovat.)

Pravidla se projevují **v komunikačních stereotypch rodiny.**

Výzkumy rodinných interakcí se zaměřují na tyto kategorie:

Jasnost

Téma (návaznost jednotlivých témat na sebe)

Svěřování (mluvčího i druhého, popř. odmítnutí)

Souhlas (jednoznačný, nejednoznačný)

Vzájemné vztahy (negativní, pozitivní, neutrální)

KOMUNIKACE

- Ovlivňuje sebehodnocení dítěte a tím i psychický stav, činnosti a formování osobnosti v určitých aspektech.

(Čáp)

- Respektující komunikace v knihách:

Respektovat a být respektován

Mluvit tak, aby nás děti poslouchaly

3. PŘIJETÍ DÍTĚTE

Mateřská láska = OMYL?

Výzkumy:

- ⊙ škála postojů matky k dítěti (Dytrych, Matějček, Schuller, 1975)
 - od krajního odmítnutí, přes mírnější formy odmítání, k podmíněné akceptaci až po krajní přijetí - tzv. „vymodlené dítě“
- ⊙ „hospitalismus“ - děti vyrůstající mimo domov (6 - 15 měsíců je kritické období)

- ◉ studie 4 okruhů rodin - z nechtěného těhotenství, z rodin otců - alkoholiků, narozených dětí mimo manželství a dětí rozvedených rodičů.

Děti rozvedených rodičů dopadly nejlépe, protože v nejútlejším dětství vyrůstaly v harmonickém prostředí a ani deprese při rozvodu na dítě neměla tak velký vliv (70. a 80. léta)

NOVÉ VÝZKUMY:

- C. Vallotton - intervenční studie programu raného začátku (Early Head Start - EHS) v Kalifornii určené pro sociálně slabší rodiny. Výsledky studie
- Matky se dokázaly naladit více na emoce svých dětí.
- Zvýšil se počet pokusů dítěte o komunikaci s matkou.
- Snížil se počet situací, kdy děti prokazovaly známky stresu.

RANÝ VZTAH DÍTĚTE S MATKOU

- Předpoklady pro harmonický socioemocionální psychický vývoj
- Pro malé dítě je vztah s **matkou** klíčovým vztahem
- Intuitivní rodičovství

- Prvotní komunikace:
 - Neurohumorální spojení
 - Smyslová komunikace
 - Emocionální komunikace
 - Protó-sociální chování dítěte
 - Reflexivní úsměv dítěte
 - Mateřská senzitivní perioda

RANÝ VZTAH DÍTĚTE S MATKOU

Rozvoj synchronní a asynchronní komunikace matka - dítě

- Význam první poporodní hodiny
- Do rozvoje synchronizace zasahuje případné odloučení
- Pozitivní atmosféra pro vzájemnou komunikaci
- Choreografie společných aktivit
- Sání novorozence má tři komponenty: motorický
chut'ový
zažívací

RANÝ VZTAH DÍTĚTE S MATKOU

Možné důsledky kvality prvotního kontaktu dítěte s matkou pro jeho další psychický vývoj

Vnitřní modely (J.Bowlby došel k závěru, že na konci 1.roku má dítě základní znalosti o blízkém prostředí a další roky mu umožní tyto poznatky organizovat do „vnitřních modelů“, včetně obrazu sebe sama a matky.

Během prvních let se vytvoří určitý typ vazby dítěte s matkou:

- ◉ Vazba jistá
- ◉ Vazba úzkostná - nejistá, vzdorující
- ◉ Vazba vyhýbavá - úzkostná, nejistá

Komplementarita vztahu mezi JISTOU vazbou a samostatností dítěte (M.S. Ainsworthová aj.Bowlby -1950 Londýn)

VÝCHOVNÉ STYLY V RODINĚ

Je několik typů dělení výchovných stylů.

- 1) **Tradiční** - uspokojování potřeb dítěte
- 2) **Moderní** - důraz na právo jedince realizovat vlastní očekávání
- 3) **Hledající** - vrací se k přírodě, k přirozenému, akcentují psychický vývoj dítěte

Šulová, 2005

- 1) Autokratický výchovný styl
- 2) Demokratický výchovný styl
- 3) Integrovaně-liberální styl

TRADIČNÍ STYL VÝCHOVY

- ⊙ tzv. „dítěcentrismus“
- ⊙ rodiče věnují maximální zájem a péči dítěti
- ⊙ veškeré potřeby dítěte (materiální i vztahové) a jejich uspokojování je prvořadé
- ⊙ tento výchovný přístup se vyskytuje u materiálně labilnějších společností, které se snaží zajistit především svoji budoucnost maximální péčí o děti a jejich rozvoj.

MODERNÍ STYL VÝCHOVY

- ◉ důraz na právo jedince realizovat vlastní očekávání
- ◉ rodiče vnímají dítě jako součást jejich života, jako znak jejich úspěchu genetického i výchovného
- ◉ očekávají bezproblémový vývoj dítěte, úspěch v životě
- ◉ pečlivě se připravují na rodičovství, občas ve svých plánech a každodenní realitě zapomínají na spontánnost, emoce, vzájemnost
- ◉ někteří z nich přetěžují děti různými zájmovými aktivitami, rané dětství vnímají jako velkou časovou investici na úkor své kariéry a vlastního volného času
- ◉ sledují výsledky výzkumů zaměřených na raný vývoj, jednak proto, aby je maximálně integrovala do vlastního života, a též je velmi zajímá, jak lze nahradit vlastní absenci (fyzickou či psychickou): zda lze dítě umístit do předškolního zařízení bez jeho vývojové újmy, jak má vypadat čas trávený s dítětem, aby přinášel ovoce (speciální programy, PC programy), jaké kvality má mít „paní na hlídání“ a podobně.

HLEDAJÍCÍ STYL VÝCHOVY

- ◉ rodiče akcentují pouto dítěte k matce a rodičům jako základní vztah pro vývoj psychiky dítěte
- ◉ raná interakce rodiče s dítětem je zajímavá z hlediska její přirozené podstaty
- ◉ vrací se k přírodě, k přirozenému, inspirují se u přírodních národů
- ◉ tento styl je zastoupen výraznou skupinou české populace v rodičovském věku

TRADIČNÍ ROZDĚLENÍ

- **Autokratický styl** - při tomto stylu vychovatel hlavně rozkazuje a zakazuje. Mnoho sám mluví, nepustí druhé ke slovu. Klade podmínky pro dosažení něčeho žádoucího, příjemného, např. pochvaly. Hojně vyhrožuje, varuje, trestá. Málo respektuje přání a potřeby dětí. Má zásadně jiná, širší a vyšší práva než děti. Dává dětem málo příležitosti k samostatnému jednání, způsobu řešení úloh apod. Při tomto stylu výchovy se ale zejména děti nevychovávají k samostatnému, iniciativnímu a tvořivému řešení problémů, rozhodování a jednání. Je to styl výchovy, který odpovídá přípravě pro podřízenou roli v nedemokratické společnosti, a ne k přípravě občana demokratického státu.

- **Liberální výchova** - tato výchova je pro děti méně frustrující než autokratický styl, ale má i nepříznivé účinky. Vychovatel klade nízké požadavky, popřípadě nekontroluje jejich plnění. Nízká je výsledná úroveň vědomostí a dovedností dětí, zejména se nerozvíjí jejich svědomitost a vytrvalost.

- **Sociálně - integrační styl** - v tomto stylu přiznává vychovatel dětem lidská práva a důstojnost, respektuje v nich osobnost, bere je vážně, zejména je neponižuje. Podporuje jejich samostatnost a iniciativu. Působí spíše příkladem než množstvím příkazů a zákazů. Proto hojně užívá návrhů, otázek, podnětů pro děti, aby samy přemýšlely a účastnily se rozhodování. Nemluví stále sám a nechává mluvit děti. Pokud je nutno potrestat, volí formu, která dítě neponižuje.

JAKÝM ZPŮSOBEM BYSTE CHTĚLI VYCHOVÁVAT VY?

- ◉ Zkuste formulovat cíle, jaké by vaše dítě mělo být v jednom roce, ve dvou letech, ve třech letech?
- ◉ S. Biddulph říká: „Se všemi batolaty je to těžké, ale není dobré chtít je „zlomit“ jen proto, že projevují sílu. Není správné ani jim ve všem vyhovět, protože tak je učíme, že když se budou hodně vztekat, dosáhnou toho, co chtějí. Proto je podstatné, abychom byli neústupní a uchovali si dobrou náladu.“

4. ČLENOVÉ RODINY JAKO VYCHOVATELÉ

- ⊙ **Matka + otec** = systém propojených nádob, změna v jedné nádobě způsobí změnu ve druhé
- ⊙ Význam a nezastupitelnost obou rolí
- ⊙ Komplementární model chování svou pohlavních pólů
- ⊙ (důležitost spontánního, přirozeného kontaktu s oběma rodiči)

VÝZKUMY LE CAMUS, 2000

- Matka - snaha získat ničím nerušenou pozornost dítěte, udržovat blízkost, kontakt oční, tělesný, péče o komfort dítěte.
- Otec - převažuje experimentování, explorace s dítětem; zjišťuje, co dítě umí, podněcuje jeho aktivitu, převažují živé interakce, někdy riskantní a pro dítě náročné.
- Příklad v bazénu.
- V čekárně.

OTCOVSKÉ PŮSOBENÍ

= určováno vzájemným dynamickým ovlivňováním následujících činitelů:

- ⊙ Nadšení pro roli
- ⊙ Postavy vlastního otce jako modelu pro roli
- ⊙ Představy o otcovství získané z médií
- ⊙ Osobnost (temperament, charakter..)
- ⊙ Kulturní, náboženská orientace

SPECIFIKA OTCOVSKÉHO PŮSOBENÍ

- Otec je mostem , který vede do společnosti
(viz Lamb, 1976, Le Camus, Zaouche-Gaudron, 1998)

Otcové:

Dynamičtější chování se syny než s dcerami

Při hrách děti více pošťuchují, narušují jejich rovnováhu

Význam pro otce: dítě zvyšuje jeho sebeúctu, sebepotvrzení.

V interakcích si vytváří reprezentaci svého otcovství.

TYPY OTCOVSKÝCH STYLŮ:

- Citliví a milující otcové - dvojníci (empatie, porozumění)
- Otcové rovnostářského typu - kamarádi (rádi se dělí se svými problémy = zatěžují, nedávají dobrý model otcovství)
- Otcové - machři (prodloužení vlastního já, osobní mužnost a identita je spjata s výkony syna, uspokojují své egocentrické potřeby)
- Otec - psychopat (opak dvojníka, nevšímavost, necitlivost)
- Egocentrický otec (dříve ve vztahu k ekonomice, dnes jako překážka k dosažení úspěchu, moci)

SOUROZENECKÉ PŮSOBENÍ

= tzv. sourozenecká konstelace - pořadí sourozenců

- A. perfekcionista, spolehlivý, svědomitý, dělá si seznamy, systematický, kritický, vážný, studijní typ
- B. Vyjednávač, má nejméně fotografií v rodinném albu, vyhýbá se konfliktům, nezávislý, silné vazby ke skupině vrstevníků, mnoho přátel, individualista
- C. Intrikán, okouzlující, svádí vinu na druhé, předvádí se, společenský, dobrý obchodník, vychytralý, upoutává pozornost

VRSTEVNÍCI

- Hrají důležitou roli v určitých obdobích významnější, v jiných méně významnou
- Nabízejí situaci explorace
- Učí reakce na individuální signály a vzorce chování

PRARODIČE

- ◉ Alternativní rodičovská dyáda
- ◉ Pro děti významná alternativa v chápání dospělé autority
- ◉ Vnější: tvořivost, uvolněnost, cit nezatížený bezprostřední zodpovědností za vývoj dítěte

- ◉ Význam pro prarodiče:
- ◉ Sounáležitost, životní kontinuum, smysluplnost života

LITERATURA:

- ČÁP, J. Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy. Praha: ISV, 1996.
- BEAN, R. Jak rozvíjet tvořivost dítěte. Praha: Portál, 1995.
- DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha : Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1
- DINKMEYER, D - McKAY, G. D. STEP: Efektivní výchova krok za krokem. Praha: Portál, 1996.
- DOBSON, J. Výchova dětí. Brno: Nová naděje, 1995, s. 237.
- HELUS, Z. Vyznat se v dětech. Praha: SPN, 1984.
- HERZKA, H. S. Rozumíme svému dítěti? Praha: 1996.
- KOMENSKÝ, J. A. Informatorium školy mateřské. Praha: SPN, 1958
- LEMAN, K. Sourozenecké konstelace. Praha: Portál, 1997.
- MATĚJČEK, Z. Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál, 1994.
- MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha : Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-325-3
- MATĚJČEK, Z. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Praha: SPN, 1992.
- MATĚJČEK, Z. Rodiče a děti. Praha: Avicenum, 1986.
- MATĚJČEK, Z. *Škola rodičů*. Praha : MAXDORF, 2000. ISBN 80-85912-29-5
- MATĚJČEK, Z. - DYTRYCH, Z. Děti, rodina a stres. Praha: 1994.
- MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993.
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-86429-87-8
- ROGGE, J-U. děti potřebují hranice. Praha: Portál, 1996.
- STŘELEČ, S. a kol. Kapitoly z rodinné výchovy. Praha: Fortuna, 1992.
- SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001.
- ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha : Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0877-4
- ŠULOVÁ, L. Všechny příspěvky z Raabe.
- YABLONSKY, L. Otcové a synové. Praha: Portál, 1995.